O‘QUVCHILARDA SPORT TADBIRLARI ORQALI MILLIY IDENTIKLIK VA SOG‘LOM TURMUSH TARZI MADANIYATINI UYG‘UN SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIY-PEDAGOGIK MEXANIZMLARI

Kasimov Akmal Nasirdinovich
Farg‘ona davlat universiteti
Jismoniy madanyat va sport faoliyati fakulteti
Jismoniy madanyat va adaptiv sport nazaryasi kafedrasi
dotsenti, PhD
akmal099@gmail.com.

Annotatsiya. Maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktablari va mahalla muhitida o‘tkaziladigan ommaviy milliy sport tadbirlarining o‘quvchilarda milliy identiklik, sog‘lom turmush tarzi va ijtimoiy hamjihatlikni uyg‘un rivojlantirish imkoniyatlari tahlil etilgan. YUNESKO va Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti manbalari asosida «maktab — oila — mahalla» hamkorlik modeli, ishtirokni ta’minlash, madaniy mazmunni ifodalash, xavfsiz harakat faolligi va ijtimoiy ta’sirni baholash mexanizmlari ishlab chiqilgan. Tadbir sifatini faqat ishtirokchilar soni emas, balki teng imkoniyat, ijobiy tajriba, faollik davomiyligi va madaniyatlararo hurmat nuqtai nazaridan baholash taklif etiladi. Ish nazariy-metodik xarakterga ega, tajriba natijalari keltirilmaydi.

Kalit so‘zlar: milliy identiklik, ommaviy sport, milliy qadriyat, sog‘lom turmush tarzi, maktab va mahalla, ijtimoiy hamjihatlik, tadbir modeli.

KIRISH. O‘quvchilar o‘rtasida sport tadbirlarini tashkil etish ko‘pincha musobaqa natijasi, g‘oliblarni taqdirlash va qatnashchilar soni bilan baholanadi. Biroq ommaviy sport tadbirining ijtimoiy-pedagogik qimmati bundan keng: u turli sinf, oila va mahalla vakillarini umumiy harakatli faoliyatga birlashtiradi, maktabdan tashqari faollik uchun ijobiy muhit yaratadi, sport odobi va madaniy meros haqida muloqotni rag‘batlantiradi. Tadbir mazmuniga milliy sport an’analari uyg‘un kiritilsa, unda ishtirok etuvchilar jismoniy salomatlik bilan birga umumiy madaniy xotirani ham anglash imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

O‘zbekiston Respublikasining 2026 yil 24 martdagi O‘RQ–1123-sonli Qonuni jismoniy tarbiya va sport faoliyatining huquqiy asoslarini belgilaydi [1]. YUNESKOning jismoniy tarbiya bo‘yicha xalqaro xartiyasi an’anaviy o‘yinlarni madaniy merosning ifodasi sifatida e’tirof etish bilan birga, barcha guruhlar uchun kamsitishsiz, xavfsiz va inklyuziv ishtirok zarurligini ta’kidlaydi [2]. Demak, «milliy» atamasi tadbirda muayyan kelib chiqishga mansub bolalarni ustun qo‘yish emas, balki merosni hamma uchun ochiq tarzda o‘rganishga xizmat qilishi kerak.

MAQSAD, VAZIFALAR VA METODLAR. Tadqiqotning maqsadi — maktab, oila va mahalla hamkorligiga asoslangan milliy sport tadbirlarini o‘tkazish orqali o‘quvchilarda milliy identiklikning madaniy-ijtimoiy qirralarini va sog‘lom turmush tarzi ko‘nikmalarini birgalikda qo‘llab-quvvatlashning konseptual modeli hamda monitoring mezonlarini ishlab chiqish. Asosiy vazifalar: maqsadli ishtirokchilar tarkibini belgilash; tadbirning harakatiy va madaniy bloklarini muvozanatlash; xavfsizlik va barcha bolalar ishtiroki uchun shartlarni shakllantirish; bir martalik festivalni barqaror faollikka bog‘lash; tarbiyaviy natijalarni ehtiyotkor baholash.

Maqolada normativ va ilmiy adabiyotlarni maqsadli tahlil qilish, qiyosiy umumlashtirish, ijtimoiy-pedagogik modellashtirish hamda jarayon indikatorlarini ishlab chiqish usullaridan foydalanildi. Ma’lumotlar haqiqiy maktab tadbirida yig‘ilmagani uchun qatnashuv ulushi, jismoniy faollik o‘sishi yoki identiklik shkalasi natijalari haqida empirik da’volar qilinmaydi.

NAZARIY YONDASHUV: MADANIY DAXLDORLIK VA FAOL HAYOT TARZI.

Milliy identiklik — o‘quvchining umumiy madaniy meros, tarixiy xotira, jamiyatga mansublik va fuqarolik mas’uliyati bilan o‘zini bog‘lashi. Bu hisning sog‘lom shakli o‘z millatiga mansublik bilan bir qatorda boshqa madaniyatlarga hurmatni ham nazarda tutadi. Sport tadbiri

mazkur munosabatni uch yo‘l bilan qo‘llab-quvvatlashi mumkin: milliy o‘yin va sport odoblari haqida bilim berish; hamkorlik, adolat va o‘zaro yordamni amalda boshdan kechirish; tadbirdan keyin ishtirokchilarning mahalliy sport an’analariga qiziqishini saqlab qolish.

L. Moustakas va J. Vagnerning 2023 yilgi tahlili sport faoliyati bilan ijtimoiy hamjihatlik o‘rtasida ko‘plab tadqiqotlarda ijobiy bog‘lanish qayd etilganini, biroq «hamjihatlik»ni aniq tushunchalar va ishonchli mezonlar bilan baholash kerakligini ko‘rsatadi [6]. Shunday ekan, sport festivali o‘tkazilgani fakti o‘zi-o‘zidan milliy identiklik yoki sog‘lom turmush tarzi barqaror shakllanganini isbotlamaydi. Mazmunli ishtiroq, xavfsizlik va keyingi mashg‘ulotlarga o‘tish yo‘li hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti 5–17 yoshli bolalar va o‘smirlarga hafta davomida kuniga o‘rtacha kamida 60 daqiqa o‘rtacha va yuqori shiddatli jismoniy faollikni tavsiya etadi [5]. Demak, bir kunlik sport bayrami ham o‘zicha yetarli faollik dasturi bo‘la olmaydi. U muntazam to‘garak, oilaviy faol dam olish, xavfsiz harakatli o‘yin va piyoda harakatlanish kabi davomiy amaliyotga boshlovchi tadbir sifatida rejalashtirilishi lozim.

MONITORING, INDIKATORLAR VA ETIK SHARTLAR

Ommaviy tadbirni faqat «qancha bola keldi?» degan savol bilan baholash metodik jihatdan yetarli emas. Qatnashchilarning haqiqiy faol ishtiroki, ixtiyoriyligi, jismoniy faollikning davomiyligi, o‘zaro munosabatlar va madaniy mazmunga qiziqishni ham hisobga olish lozim. Shu bilan birga, har qanday bola yoki oilaning milliy meros haqidagi bilim darajasi uning qadrini yoki fuqarolik mansubligini o‘lchash vositasiga aylantirilmasligi kerak.

Tadbir uchun oldindan qisqa monitoring kartasi tayyorlansa, tashkilotchilar diqqatini faqat medal va natija emas, balki bolalarning real tajribasiga yo‘naltira oladi. Masalan, har bir stansiyada navbat uzunligi, topshiriqda ishonch bilan qatnashish, sherikka yordam berish va moslashtirilgan mashqlardan foydalanish kabi belgilar qayd etilishi mumkin. Kuzatuv ma’lumotlarini bolalarning shaxsiy bahosini oshkor qilmaydigan umumlashtirilgan shaklda taqdim etish maqsadga muvofiq. Tadbirdan keyingi fikr-mulohazada bolalarga faqat nimani o‘rgangani emas, balki qaysi harakatli faoliyatni yana davom ettirishni xohlashi haqida ham savol berish tavsiya etiladi.

Tadbirdan oldin tashkilotchilar ishtirokchilarning yoshi, harakat imkoniyati, xavfsiz maydon va zarur tibbiy yordam bo‘yicha reja tuzishlari kerak. Ota-ona xabardorligi, surat va video yozuvga rozilik, bolaning shaxsiy ma’lumotlarini himoyalash, zo‘riqishni oldini olish alohida ahamiyatga ega. Jismoniy imkoniyatlari turlicha bo‘lgan ishtirokchilar uchun o‘yinlar moslashtiriladi; qatnashmaslik yoki boshqacha shaklda qatnashish haqorat yoki salbiy baho uchun asos bo‘lmaydi.

KELGUSI EMPIRIK TEKSHIRUV YO‘NALISHI

Modelni baholash uchun 8 haftalik dastur davomida bir nechta maktab sinflarida festivaldan oldin, tadbirdan so‘ng va keyingi oyda kuzatuv o‘tkazish mumkin. Maqsad — bir martalik ishtirokning davomiy faollikka o‘tish-o‘tmasligini hamda o‘quvchilarda hamkorlik va meros haqidagi mulohazalar qanday o‘zgarishini o‘rganish. Qiyosiy guruh, bir xil kuzatuv protokoli, tashqi kuzatuvchi va ixtiyoriy ishtirokni ta’minlash xulosalar ishonchliligini oshiradi. Milliy identiklikni so‘rovnoma orqali baholashda savollar bolani ijobiy javob berishga majburlamasligi va etik jihatdan tekshirilishi lozim. Keyingi tadqiqotda sabab-oqibat munosabatini baholash uchun turli omillar — oilada sport odati, maktabdagi to‘garak imkoniyati, qatnashuv erkinligi va dastlabki jismoniy faollik — alohida hisobga olinishi kerak. Zero, ijtimoiy hamjihatlik va milliy madaniy daxldorlik o‘zaro bog‘liq bo‘lishi mumkin, lekin aynan bir xil fenomen emas. Milliy merosni anglash tajribasini o‘lchash uchun harakat testlari bilan cheklanish ilmiy jihatdan to‘g‘ri emas.

XULOSA VA AMALIY TAVSIYALAR. Milliy sportga asoslangan ommaviy tadbirlar o‘quvchilarda sog‘lom turmush tarziga qiziqish, madaniy merosni anglash va ijtimoiy hamkorlikni qo‘llab-quvvatlash imkoniyatiga ega. Bu imkoniyat ishtirokning tengligi, ta’limiy mazmunning aniqligi, xavfsizlik, oila–maktab–mahalla hamkorligi va festivaldan keyingi davomiy mashg‘ulotlarga bog‘liq. Taklif etilgan model amaliyotga joriy etish uchun uslubiy sxema bo‘lib,

uning samaradorligi mustaqil empirik tadqiqotda tekshirilishi zarur. Amalda har chorakda bir marta milliy o‘yinlar kunini o‘tkazishdan tashqari, bolalar uchun haftalik harakatli faollik imkoniyatlarini rejalashtirish, qizlar va o‘g‘il bolalarga teng sharoit yaratish, ishtirokga to‘sqinlik qiluvchi omillarni kamaytirish, o‘quvchilarning fikrini yig‘ish va oilaviy faol dam olish imkoniyatlarini kengaytirish tavsiya etiladi. Tadbirlar milliy merosni hurmat bilan o‘rganish va barcha bolalarning mansubligiga ochiq ijtimoiy muhit barpo etishga xizmat qilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining «Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida»gi Qonuni. 2026 yil 24 mart, O‘RQ–1123-son. https://lex.uz/uz/docs/-8093787

2. UNESCO. International Charter of Physical Education, Physical Activity and Sport. 2015. https://www.unesco.org/en/legal-affairs/international-charter-physical-education-physical-activity-and-sport

3. UNESCO. Quality Physical Education: Guidelines for Policy-Makers. Paris, 2015. ISBN 978-92-3-100059-1.

4. UNESCO. Sample Physical Education Lesson Plan Incorporating a Traditional Folk Game: “Besh tosh” and “Lanka”. 2014. https://ich.unesco.org/en/documents/sample-physical-education-lesson-plan-incorporating-a-traditional-folk-game-47701

5. World Health Organization. WHO Guidelines on Physical Activity and Sedentary Behaviour. Geneva: WHO, 2020. ISBN 978-92-4-001512-8. https://www.who.int/publications-detail-redirect/9789240015128

6. Moustakas L., Wagner J. Conceptualisation and Measurement of Social Cohesion within the Sport and Physical Activity Context. Sports. 2023;11(12):231. DOI: 10.3390/sports11120231.

7. Bairner A. Sport, Nationalism, and Globalization: European and North American Perspectives. SUNY Press, 2001.

8. Bruner M. W., Sutcliffe J., Herbison J., Martin L. J. A social identity approach to enhancing youth development and sport participation. Academic Press, 2020. DOI: 10.1016/B978-0-12-816336-8.00006-8.